

جایگاه فرزندآوری در افزایش امنیت روانی خانواده از دیدگاه اسلام^۱

حلیمه موسوی، حمیده علیزاده، فاطمه تازی زاده

چکیده

خانواده اولین نهاد اجتماعی است که با ازدواج زن و مرد تشکیل شده و با تولد فرزندان بر تعداد اعضای آن اضافه می‌گردد. خانواده همچون نهادهای اجتماعی دیگر دارای اهدافی می باشد که یکی از این اهداف، فرزندآوری می باشد. بنابراین فرزندآوری در دین مقدس اسلام از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. هدف از این تحقیق جایگاه فرزندآوری در افزایش امنیت روانی خانواده بوده که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. بدین منظور از آیات و روایات پیرامون واژه‌های مرتبط با فرزند در منابع اسلامی، مفاهیم مرتبط با نقش فرزندآوری استخراج گردید و از تحلیل این مفاهیم، ابعاد مختلف نقش فرزندان بر سلامت و امنیت روانی خانواده به دست آمد.

یافته‌های پژوهش نشان می دهد که جایگاه فرزندان بر افزایش امنیت روانی خانواده را می توان در دو بُعد: فرزندآوری و تاثیر آن در افزایش سلامت و امنیت روانی والدین و فرزندآوری و تاثیر آن در افزایش سلامت و امنیت روانی سایر اعضای خانواده دسته بندی کرد که بُعد اول شامل تامین نیاز فطری مادری و پدری، باعث شادی و لذت والدین، احساس ارزشمندی، مثرثمر و مفید بودن، امید به زندگی و آینده، عامل رشد شخصیت و زمینه ساز توانمندی های والدین، یاری رساننده به پدر و مادر، سرمایه معنوی والدین و بُعد دوم شامل دادن مشورت صادقانه، استقلال کودکان خانواده، پاسخ گویی به نیاز به امنیت، تقویت همدلی بین اعضای خانواده و ... می باشد.

کلیدواژه: فرزند، فرزندآوری، امنیت، امنیت روانی، خانواده

^۱. اساتید مدرسه علمیه تخصصی حضرت ولی عصر(عج) شهرستان گرمی

مقدمه

تشکیل خانواده و ادامه نسل همواره از مباحث با اهمیت بوده که هم ریشه در فطرت انسان دارد و هم مورد تاکید ادیان مختلف از جمله اسلام بوده است. با دقت در آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام به دست می آید که از نظر اسلام، اصل و مبنا بر داشتن فرزند و فرزندآوری است، اما در جوامع امروزی به دلیل تغییرات عمیق فرهنگی و تغییر در شیوه زندگی، تمایل به داشتن فرزند نسبت به گذشته کاهش پیدا کرده است.

از مهم ترین عواملی که تاثیر بسزایی در تغییر نگرش و انگیزه بخشی والدین به فرزندآوری دارد، توجه به جایگاه فرزندان در افزایش امنیت روانی خانواده می باشد. امروزه خانواده به عنوان یک نظام یا سیستم مورد مطالعه و بررسی قرار می گیرد. این رویکرد بر این فرض استوار است که تمامی اعضای یک شبکه اجتماعی معین (مانند خانواده) می توانند به طور همزمان بر یکدیگر تأثیر بگذارند. در محیط خانواده که در واقع جامعه ای محدود است، طرفین قادرند تأثیرات بس شگرفی بر یکدیگر بگذارند.

تأثیر والدین بر فرزندان روشن است. اما پژوهش ها نشان می دهند که فرزندان نیز بر والدین خود تأثیر می گذارند و از این راه نقشی فعال و پویا در خانواده اعمال می کنند. فرزندان از همان ابتدای تولد تجربه جدیدی برای والدین خود هستند و می توانند رفتارها و نگرش های آنها را تغییر دهند.

فرزندان با تولد خویش، افق های تازه ای را در پیش روی والدین خود قرار می دهند و موجبات رشد و تعالی در زندگی خانوادگی را فراهم آورده و عامل ایجاد شور و نشاط و سرزندگی در محیط خانواده می شوند. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی، به بحث و تحلیل جایگاه فرزندان در افزایش امنیت روانی خانواده می پردازد. در خصوص پیشینه این پژوهش، با مروری بر آثار در این زمینه، پژوهش مستقل جامعی از منابع اسلامی یافت نشد. گرچه چند اثر مانند علوی (1399) در مقاله "نقش فرزندان در سلامت و تعالی خانواده از دیدگاه اسلام و روان شناسی" و جمعی از نویسندگان (1396) در کتاب "دانش خانواده و

جمعیت" و بیدکی (1399) نیز در مقاله "اهمیت و جایگاه فرزند آوری و تاثیر آن بر سلامت روانی خانواده" به بخشی از آثار، فواید و نقش فرزندان اشاره کرده اند، اما نوآوری این مقاله، بررسی جایگاه فرزندآوری در افزایش امنیت روانی خانواده در دو بُعد فرزندآوری و تاثیرات آن در افزایش امنیت روانی والدین و فرزندآوری و تاثیرات آن در افزایش امنیت روانی سایر اعضای خانواده با مراجعه به منابع اسلامی می باشد.

الف) مفهوم شناسی

در ابتدا در مورد چارچوب مفهومی این پژوهش نکاتی بیان شده و مفاهیم کلیدی این نوشتار مورد بحث و بررسی قرار می گیرد.

1) خانواده

خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند. (منصور قنادان، 1375، ص 148)

یا خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده اند و کارکرد اجتماعی اصلی آنها تولید مثل است. (ساروخانی، 1379، ص 135)

2) امنیت

امنیت یکی از واژه هایی است که در زبان بزرگان دین و همچنین در لسان عرف بسیار استعمال می شود و معنای آن تا حد زیادی روشن است. این واژه هم در زبان فارسی و هم زبان عربی کاربرد دارد و ریشه اصلی آن زبان عربی از ماده «امن» است. راغب در مفردات در مورد ریشه امن می گوید: ریشه این معنا در واقع آرامش و از بین رفتن ترس است، امن، امنیت و امان هر سه مصدر هستند و به یک معنا به کار می روند. (راغب اصفهانی، 1387، ج 1 ص 90)

در کتاب لسان العرب امنیت را ضد ترس و خوف معنا کرده است و آورده است که مفهوم ایمان که مقابل کفر است از همین ریشه است، زیرا کسی که ایمان دارد از ترس و خوف در امان است؛ همچنین امانت نیز از همین ریشه است و امانت ضد خیانت است؛ این واژه در قرآن کریم نیز استعمال شده است. (ابن منظور، 1414ق، ج 13 ص 21؛ قرشی، 1371، ج 2 ص 123).

با توجه به تعریف فوق، نقطه مقابل امنیت را باید خوف و هراس و عدم آرامش معنا بکنیم. ریشه امن در قرآن کریم در موارد مختلفی به صورت اسم و فعل استعمال شده است، به عنوان نمونه: «أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ» (الاعراف: 99).

در فرهنگ‌نامه‌های لغت فارسی نیز واژه امنیت به همان معنایی که در زبان عربی آمده است، معنا شده است. بی‌خوفی، در امان بودن، از جمله معانی است که در فرهنگ لغت فارسی برای امنیت ذکر شده است. (دهخدا، 1390، ج 1، ص 235). در اصطلاح علوم نیز امنیت به معنای ایجاد آرامش، استقرار طمأنینه و از بین بردن خوف و ترس به کار می‌رود. (یعقوب، 1425 ق، ص 78)

3) خانواده

این واژه در لغت نامه به معنای: تبار، دودمان، خاندان معنا شده است. (نفیسی، بی تا، ج 2، ص 1319) معنای لغوی این واژه روشن است و در عرف نیز به همین معنا به کار می‌رود. در اصطلاح فقه و حقوق و روانشناسی و سایر علوم انسانی نیز خانواده به معنای لغوی آن، یعنی همین نهاد اجتماعی به کار می‌رود. در اصطلاح علوم، هر خانواده در حقیقت یک مجموعه کوچک است که به وسیله رابطه سببی یا نسبی در کنار هم هستند و معمولاً در یک مکان با هم زندگی می‌کنند. ساختار اصلی و مادی خانواده در اسلام با سایر مکاتب چندان تفاوتی ندارد و می‌توان به طور کلی چند وجه مشترک را برای نظام خانواده در دنیا در نظر گرفت:

1. وابستگی روحی افراد یک خانواده به همدیگر
2. شباهت جسمی و ظاهری افراد خانواده به هم
3. اجتماع افراد خانواده در یک مکان برای زندگی
4. همکاری و تعاون بین اعضای خانواده
5. انتساب افراد یک خانواده به یکدیگر (همان)

چیزی است. اگر بماند، دعای نقد است و اگر بمیرد، شفاعت گری است که پیش از پدر رفته است» (نوری طبرسی، ۱۴۰۸ق، ج ۱۵، ص ۱۱۲، ح ۱۷۶۸۷)

2) فرزندآوری و تاثیر آن در افزایش سلامت و امنیت روانی سایر اعضای خانواده

تاثیرات مثبت فرزندآوری و داشتن خواهر و برادر در خانواده، محدود به دوره کودکی یا بزرگ سالی نیست بلکه در سالمندی هم مفید است. بنابراین به مهم ترین این تاثیرات که تحقیقات متعدد روان‌شناسی در دنیا، آن‌ها را اثبات کرده است در ذیل پرداخته می‌شود.

2-1- دادن مشورت صادقانه

کارشناسان خانواده معتقدند تعدد فرزندان در خانواده، آثار روحی و اجتماعی بسیاری در زندگی افراد به خصوص در بزرگ سالی دارد. در ضمن، این آثار بعد از ازدواج پررنگ‌تر می‌شود، زیرا در این دوره، افراد نیاز به نیروی مشورتی دارند و خواهر و برادرها این نیاز را تا حد زیادی برطرف می‌کنند. مشورت دهنده‌هایی که صادق هستند و اهل دوز و کلک نیستند.

2-2- استقلال کودکان خانواده

بر اساس نظر مشاوران آموزشی، کودکانی که در خانواده‌های پر جمعیت بزرگ شده‌اند در خانه کم‌تر به کمک دیگران نیاز دارند و به خوبی از پس کارهای روزانه خود بر می‌آیند و به آسایش خانواده کمک می‌کنند. اکثر آنها کودکانی آگاه، با اعتماد به نفس و متکی به خود هستند.

2-3- پاسخ‌گویی به نیاز به امنیت

روان‌شناسان معتقدند نیاز به امنیت، یکی از نیازهای پایه‌ای انسان است و نقش حمایت‌گری بالای خواهر و برادر، این نیاز اساسی را تامین می‌کند. تامین این نیاز برای شکوفایی شخصیت و کمال انسان ضروری است و داشتن خواهر و برادر به صورت غیرمستقیم، این نیاز را در افراد پاسخ می‌دهد.

2-4- تقویت همدلی بین اعضای خانواده

بودن در کنار خواهر و برادرها در همه لحظات زندگی، درک از احساسات انسان‌ها در شرایط خوب و بد زندگی را تقویت می‌کند و همدلی که در این لحظات تجربه می‌کند، خودش را در روابطی که در بزرگسالی دارد، نشان می‌دهد. مطالعات نشان می‌دهند کسانی که دارای خواهر و برادر هستند در بیرون از خانه همدلی بیشتری از خود نشان می‌دهند و همین مسئله، باعث موفقیت بیشتر آن‌ها در حوزه‌های گوناگون زندگی خواهد شد.

تاثیرگزاری در شکل‌گیری اهداف اعضای خانواده، بالابردن رضایت از زندگی، بهبود روابط اجتماعی اعضای خانواده و... از دیگر تاثیرات فرزندآوری در سلامت روانی سایر اعضای خانواده می‌باشد.

(familyshare.com)

نتیجه

فرزندآوری یکی از مهمترین کارکردهای خانواده در طول تاریخ بوده و هست چرا که علاوه بر اینکه باعث امنیت روانی خانواده می‌شود باعث باقی ماندن نسل انسان و تداوم آن نیز می‌گردد. اما در دهه‌های اخیر به دنبال تغییرات مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوجود آمده در جهان، نهاد خانواده نیز تحت تأثیر قرار گرفته است. شواهد بیانگر وقوع دگرگونی‌هایی در رفتارهای فرزندآوری، فاصله‌گذاری در باروری و کاهش شدید و حتی توقف فرزندآوری است.

اما با بررسی منابع اسلامی در پژوهش حاضر، این نتیجه بدست آمد که فرزندان نقش بسزایی در سلامت و امنیت روانی خانواده خود ایفا می‌کنند. در بُعد امنیت روانی والدین؛ تامین نیاز فطری مادری و پدری، باعث شادی و لذت والدین، احساس ارزشمندی، مثمرثمر و مفید بودن، امید به زندگی و آینده، عامل رشد شخصیت و زمینه ساز توانمندی‌های والدین، یاری رساننده به پدر و مادر، سرمایه معنوی والدین و در بُعد امنیت روانی سایر اعضای خانواده؛ دادن مشورت صادقانه، استقلال کودکان خانواده، پاسخ‌گویی به نیاز به امنیت، تقویت همدلی بین اعضای خانواده و ... را فراهم می‌آورند.

منابع و مآخذ

* قرآن کریم

* صحیفه سجادیه

- 1) ابراهیمی پور و همکاران، قاسم، (1396)، شاخص های خانواده مطلوب از دیدگاه اسلام، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره.
- 2) ابن بابویه، محمد بن علی، (1385)، علل الشرایع، ج1، قم، کتابفروشی داوری.
- 3) ابن منظور، محمد بن مکرم، (1414ق)، لسان العرب، ج 13، بیروت: چاپ سوم، دار الفکر.
- 4) بیانات مقام معظم رهبری (حفظه الله)، ۱۳/۶/۱۳۹۳.
- 5) بیانات مقام معظم رهبری (حفظه الله) در جمع مسئولان جمعیت مامایی کشور، ۱۳۹۳/۲/۱۵.
- 6) بیدکی، زهرا، (1399)، اهمیت و جایگاه فرزند آوری و تاثیر آن بر سلامت روانی خانواده، تهران، هفتمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم تربیتی، روانشناسی و مشاوره ایران.
- 7) جمعی از نویسندگان، (1396)، دانش خانواده و جمعیت، قم، ویراست 2، نشر معارف.
- 8) حرّ عاملی، محمد بن حسن، (1409ق)، وسائل الشیعه، بیروت، چاپ اول، مؤسسه آل البیت.
- 9) دهخدا، علی اکبر، (1390)، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: چاپ دوم، دانشکده ادبیات.
- 10) ساروخانی، باقر، (1379ش)، جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش.
- 11) ساطوریان، سیدعباس، (1399)، فرزندخواهی، فرزندآوری، چند دانه یاقوت، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، مرکز مشاوره و روان درمانی مأوا.
- 12) شجاعی، محمدصادق، (1386)، «نقش فرزند در استحکام و بهداشت روانی خانواده» در: «تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن»، ج1، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

- 13) صفورایی پاریزی، محمد مهدی، (1388)، «شاخص های خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام و ساخت پرسشنامه آن»، قم، رساله دکتری، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- 14) علوی، سید اسماعیل، (1399)، نقش فرزندان در سلامت و تعالی خانواده از دیدگاه اسلام و روان شناسی، زاهدان، نخستین همایش ملی چالشها و راهکارهای تعالی نهاد خانواده در مذاهب اسلامی با محوریت آسیب های اجتماعی
- 15) قرشی، علی اکبر، (1371) قاموس قرآن، ج 2، تهران: چاپ ششم، دارالکتب الاسلامیه.
- 16) قنادان، منصور، (1375ش)، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، تهران، آوای نور.
- 17) کلینی، محمد بن یعقوب، (1429ق)، الکافی، ج 10، قم، چاپ اول، دار الحدیث.
- 18) مجلسی، محمدباقر، (1403ق)، بحار الأنوار، ج 36، 42، 43، 50، 101، بیروت، موسسه دارالاحیاء التراث العربی.
- 19) مصباح یزدی، محمدتقی، (1391)، اخلاق در قرآن (معارف قرآن 7)، ج 2، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- 20) نفیسی، علی اکبر، بی تا فرهنگ نفیسی، ج 2، تهران: چاپ اول، خیام.
- 21) نوری طبرسی، میرزا حسین ، (۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل، ج 15، بیروت، موسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- 22) یعقوب، امیل، (1425ق)، المعجم المفصل، بیروت: چاپ اول، دارالکتب.
- 23) سایت familyshare.com